

İlk Modern Osmanlı Sivil Toplum Örgütü

OSMANLI
HİLÂL-İ AHMER
CEMİYETİ
(1868-1911)

HÜSNÜ ADA

timaş
akademi

TARİH

İlk Modern Osmanlı Sivil Toplum Örgütü

OSMANLI
HİLÂL-İ AHMER
CEMİYETİ
(1868-1911)

HÜSNÜ ADA

HÜSNÜ ADA

1979 yılında İzmir'de doğan Hüsnü Ada, ilk ve orta öğretimi Manisa'da tamamlamıştır. 1997 yılında burslu olarak girdiği Bilkent Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü'nden 2001 yılında mezun olduktan sonra; tarih çalışmalarına duyduğu yakın ilgi sonucunda öncelikle Sabancı Üniversitesi Tarih Bölümü'nde tezli Yüksek Lisans eğitimini, akabinde 2004 -2011 yılları arasında Marmara Üniversitesi Yakınçağ Tarihi Anabilim Dalı'nda Doktora eğitimini tamamlamıştır. Bu dönemde özellikle Türk modernleşmesi olgusunu sivil-toplum devlet ilişkileri bağlamında analiz etmeye yönelik çalışmalarda bulunmuştur. 2010-2012 tarihleri arasında ise dünyaca ünlü Stanford Üniversitesi İşletme Fakültesi'nde MBA eğitimi almıştır.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ / 9

KISALTMALAR / 17

GİRİŞ / 19

1864 Cenevre Sözleşmesi Ve Uluslararası Kızılhaç Komitesi / 23

BÖLÜM 1

**OSMANLI HİLÂL-İ AHMER CEMİYETİ'NİN İLK KURULUŞ MACERASI
(1867-1877) / 29**

Cenevre Sözleşmesi ve Osmanlı Devleti / 30

Macarlı Abdullah Bey ve Cemiyet Teşkili İçin İlk Girişimler / 32

Balkan Krizi ve Sırbistan-Karadağ Emaretleri Kızılhaç Cemiyetlerinin
Kuruluşu / 46

Yardım Cemiyetinin Teşkili İçin Yeniden Girişim / 54

BÖLÜM 2

**OSMANLI-RUS HARBİ'NDE OSMANLI HİLÂL-İ AHMER CEMİYETİ TEŞKİLATI VE
MALİ TABLOSU / 71**

OHAC Nizamnamesi ve Alt Düzenlemeleri / 71

OHAC Merkez Teşkilatı (Merkez Komite) Yapılanması / 79

OHAC Şubeleri (İkinci Komiteler) / 92

Mali Tablo (1 Haziran 1877- 30 Haziran 1878) / 116

BÖLÜM 3

**OSMANLI HİLÂL-İ AHMER CEMİYETİNİN OSMANLI-RUS HARBİ'NDE YARDIM
FAALİYETLERİ / 131**

Yardım Faaliyetleri / 134

Ordu İle İlişkiler ve Ordu Sıhhiyesine Muavenet / 142

Osmanlı Savaş Esirlerine Yönelik Ohac Faaliyetleri / 148

BÖLÜM 4

OSMANLI HİLÂL-İ AHMER CEMİYETİ HASTANELERİ ve TIBBİ PERSONEL / 155

Seyyar ve Sabit Hastaneler Talimatnameleri / 155

İstanbul'daki OHAC Hastaneleri / 158

Cephelerde Ve Cephe Gerisinde Açılan Sabit ve

Seyyar OHAC Hastaneleri / 174

OHAC Hastaneleri Ve Tıbbi Personeli Hakındaki

Genel İstatistik Veriler / 201

BÖLÜM 5

OSMANLI-RUS HARBİ'NDE FAALİYET GÖSTEREN

YABANCI YARDIM CEMİYETLERİ / 211

Stafford House Komitesi / 211

İngiliz Kızılhaç Cemiyeti / 230

Diğer Yardım Cemiyetleri / 235

OHAC ve Yardım Cemiyetlerinde İstihdam Edilen Tıbbi Personel / 244

BÖLÜM 6

1878-1911 ARASI OSMANLI HİLÂL-İ AHMER CEMİYETİ / 247

1878-1897 Arası Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti / 247

1897 Osmanlı Yunan Harbi ve Hilal-i Ahmer Encümeni Faaliyetleri / 261

1897-1911 Arası Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti / 282

BÖLÜM 7

HİLÂL-İ AHMER ALAMETİNİN TARAFSIZLIK SEMBOLÜ OLARAK KABULÜ / 297

Osmanlı-Rus Harbi (1877-1878) ve Osmanlı-Yunan Harbi (1897) Esnasında

Hilal-i Ahmer Alameti / 300

Hilâl-i Ahmer Alametinin Kesin Olarak Tasdiki (1897-1911) / 305

Uluslararası Hukuk Kodifikasyonu Konferansları İle

Kızılhaç Cemiyetleri Konferansları / 306

SONUÇ / 333

KAYNAKÇA / 339

I. Arşiv Kaynakları / 339

II. OHAC Ve Türkiye Kızılay Derneği Eserleri / 341

III. Kaynak Eserler Ve İncelemeler / 343

IV. Gazeteler / 352

Görsel Kaynakçası / 352

EKLER / 357

DİZİN / 419

ÖNSÖZ

Hilâl-i Ahmer / Kızılay, Yakın Çağ tarihi çalışmaları adına verimli bir alandır. Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde kurulup günümüzde hâlâ faaliyetini sürdüren kurum, gerek modernitenin Osmanlı/Türk deneyiminin izlenmesi gerekse Osmanlı Devleti'nden Türkiye Cumhuriyeti'ne uzanan *devamlılığın* takibi gibi temel tarihsel problematikler için adeta bir laboratuvar ortamı sağlamaktadır. Kurum, aynı zamanda, sivil toplum-devlet ilişkilerinin seyrini ve evrimini takip etme imkânı da tanımaktadır. Örneğin çalışmamızda görüleceği üzere ilk kurulduğu dönemde Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti (OHAC), kesinlikle devlet aygıtının içinde yer almakla beraber, 1911 Yeniden Kuruluş (İhyaen Tesis) zamanında *kamu yararına hizmet eden* cemiyet sıfatıyla yarı-resmî bir hâle evrilmiş, günümüzde bu vasfını korumakla beraber geniş halk kitlelerinin de desteğini arkasına alan siyaset üstü bir konuma gelmiştir. Bir ayağının uluslararası hukukun başlangıcı sayılabilecek bir uluslararası sözleşmeye bağlı olması, gerek Avrupa'daki muadil Kızıllaç dernekleri gerekse öncülüğünü ettiği kardeş Hilâl-i Ahmer / Kızılay dernekleri ile organik yakınlığının bulunması; Osmanlı/Türkiye Hilâl-i Ahmer Cemiyeti vakasını karşılaştırmalı çalışmalar için de kullanışlı bir öge hâline sokmuştur. Denebilir ki gelecek akademisyenler, Türk Kızılayı ile örneğin Mısır Kızılayı'nı karşılaştırmalı inceleyerek iki Müslüman ve Osmanlı'nın devamı olan toplumda sivil toplum-devlet ilişkilerinin farklı ve ortak noktalarını yakalayabilme imkânına sahiptir. Modernitenin Osmanlı ve Avrupa tecrübesinin karşılaştırılması pekâlâ OHAC ile herhangi bir Avrupa Kızıllaç üzerinden de kotarılabilir.

Bu münbit alanda son yirmi beş yıl içerisinde hatırı sayılır akademik çalışma sergilenmiştir. Bu dönemde biri doktora beşi yüksek lisans olmak üzere altı tez çalışması yapılmış, özellikle Türkiye Kızıllaç Derneği tarafından kurumun tarihini anlatan eserler hazırlanmış ve bazı birincil kaynaklar transkribe edilerek Latin alfabesine aktarılıp basılmıştır. İstanbul Üniversitesi Cerrahpaşa Tıp Fakültesi'nde halen öğretim görevlisi olan Zühal Özyaydın'ın 1987 tarihli yüksek lisans tezi, *Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Sâlnâmesi'nin (1329-1331)* transkripsiyonudur. 407 sayfalık sâlnâme, OHAC'ın tarihini ve 1913 yılı sonuna kadar yapılan faaliyetleri detaylı bir şekilde ele almaktadır.

Zühal Özaydın'ın 195 sayfalık tezi bu noktada OHAC çalışmaları için temel birincil kaynaklardan birinin transkripsiyonu olarak konu üzerinde çalışacak araştırmacılar için kolaylık sağlamaktadır.

Hülya Alphan'ın hazırladığı *Hilal-i Ahmer Cemiyeti: Kuruluşundan Balkan Savaşları Sonuna Kadar* isimli 64 sayfalık yüksek lisans tezinde, Zühal Özaydın'ın yapmış olduğu çalışmanın üstüne eklenecek şekilde bir yenilik ortaya konmamaktadır. OHAC hakkında en kapsamlı tez, Mesut Çapa'nın *Kızılay (Hilal-i Ahmer) Cemiyeti (1914-1925)* isimli 1989 yılında Ankara Üniversitesi'ne sunulan doktora tezidir. Görüldüğü üzere Çapa, ilk iki tezin bıraktığı tarihten itibaren OHAC'ın faaliyetlerini incelemektedir. Dolayısıyla tezler birbirini tamamlamakta ve kuruluşundan 1925 yılına kadar OHAC faaliyetleri bu tezlerde devamlılık sağlayacak şekilde izlenebilmektedir. 354 sayfalık tezinde Çapa, ele alınan dönemde OHAC faaliyetlerini, Kızılay ve ATASE arşivleri belgeleri ile 1913-1925 arası yayınlanan OHAC faaliyet raporlarına dayanarak detaylı bir şekilde ele almıştır. Çalışma şüphesiz hâlihazırda OHAC konusundaki en yetkin kaynak eser olmakla beraber Başbakanlık Osmanlı Arşivleri'nden yararlanılmamış olması önde gelen eksikliklerdir.

M. Yahya Okutan'ın *Osmanlı-Türkiye Hilal-i Ahmer Dergilerinin Analitik İncelenmesi (1921-1928)* adlı 1998 yılında İstanbul Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü'ne sunulan yüksek lisans tezinde ise 1921'den itibaren 15 günde bir yayınlanmaya başlayan *Hilal-i Ahmer* mecmuasının 1928 yılına kadar Osmanlıca olarak yayınlanan 85 sayısı tek tek incelenerek konu başlıklarına göre sınıflandırılmıştır. Tez danışmanlığını Zühal Özaydın'ın (Dr. Öğretim Üyesi) yaptığı bu çalışmada sadece araştırmacılara referans olması amacıyla konu başlıklarına göre dergi sayıları ve sayfaları listelenmiştir. Bunlar dışında diğer bir yüksek lisans tezi İngilizce olarak tarafımdan hazırlanan ve 2004 tarihli Sabancı Üniversitesi'ne sunulan *The First Ottoman Civil Society Organizaton In The Service of The Ottoman State: The Case Of The Ottoman Red Crescent* isimli çalışmadır. Bu çalışmada 1911 sonrası OHAC'ın devlet, Uluslararası Kızılhaç Komitesi ve halk grupları ile olan ilişkileri sivil toplum teorileri çerçevesinde ele alınmış; özellikle önde gelen şahsiyetlerin hayat hikayeleri ve Cemiyet'e katkıları irdelenmiştir. Söz konusu çalışma ile referans kaynakların sunduğu OHAC resmi ilk defa teorik olarak anlaşılmaya çalışılmıştır. Bunlar dışında son olarak Mehmet Polat tarafından 2007 yılında Elazığ Üniversitesi'ne sunulan *Hilal-i Ahmer Teşkilatının Kuruluşu ve Teşkilatlanması* başlıklı bir yüksek lisans çalışması bulunmakta olup bu çalışma

da önceki çalışmaları özetlemekte olup literatüre yenilik doğurucu bir katkı sunamamaktadır.

Türkiye Kızılay Derneği, kurumun tarihini anlatan birçok eser yayınlamıştır. Bunlardan en kapsamlısı, Kızılay'ın 1869 yılındaki ilk kuruluşundan günümüze kadar tarihini ele alan Seçil Karal ile Murat Uluğtekin'in *Hilal-i Ahmer'den Kızılay'a* başlıklı 2000 yılında basılan iki ciltlik çalışmadır. İlk cilt 1862 yılında Kızılhaçların kurulma aşamasından 1924 yılında Türkiye Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin kurulmasına kadar olan süreci ele almaktadır. OHAC ve Kızılay hakkında tüm dönemleri ele aldığı için temel referans kaynak durumundadır. Fakat Mesut Çapa'nın incelediği dönem göz önüne alındığında, bu dönemi Çapa'nın daha detaylı ele aldığı söylenebilir.

Nadir Özbek'in doktora tezinin Türkçe versiyonu olarak 2002 yılında basılan *Osmanlı İmparatorluğu'nda Sosyal Devlet: Siyaset, İktidar ve Meşrutiyet 1876-1914* başlıklı kitapta OHAC'a yirmi sayfalık yer ayrılmaktadır. Özbek, OHAC'ı kurumsal tarih bazında incelemekten ziyade OHAC'ın devletle ve diğer benzer STK'larla ilişkisi üzerine yönelmiştir. Aynı zamanda eserin öncelikli konusu Abdülhamid dönemi sosyal yardım faaliyetleri olup OHAC ikincil önem arz etmektedir. Nadir Özbek'e göre OHAC, 1911'de İttihat ve Terakki tarafından Osmanlı kamusal alanın istedikleri biçimde şekillendirilmesi için kurulmuştu. OHAC, Osmanlı Devleti'nin, daha doğrusu ordu sıhhiyesinin bir uzantısı idi. Bu bağlamda OHAC, II. Meşrutiyet döneminde İttihat ve Terakki tarafından Osmanlı kamusal alanının millileştirilmesine ve militarizasyonuna en çok yardımcı olan yarı resmî dernektir. Gramsci'nin sivil toplumu hegemonya konsepti üzerinden okuması ile paralellik arz eden bu yorum doğruluk payı içerse de OHAC'ın 1911 öncesi dönemini açıklayamamaktadır.

Nadir Özbek'ten önce Hilâl-i Ahmer üzerine yazılmış kaynakları incelediğimiz zaman hiçbirinin kurum üzerine kapsamlı bir yorum getirebildiği görülmemektedir. Bunlar arasında en kapsamlı yorum eski başbakanlardan Sadi Irmak'tan gelmektedir. Irmak'a göre OHAC deneyimi Türk Batılılaşma/modernleşme sürecinde önemli bir basamaktır. Diğer bir deyişle OHAC'ın Batı tarzı başarılı bir cemiyet olarak ortaya çıkması Türk toplumunun Batılılaşma aşamalarından birini katettiğini ifade etmektedir. Türk toplumundaki devamlılık ve geleneği de bu sürece dâhil etmek isteyen Sadi Irmak, Hilâl-i Ahmer'i Ahilik müessesinde kendini gösteren, Türk halkının geleneksel yardımseverliğinin Batılı tarzlar ile kaynaşmasından neşet eden bir kurum

olarak göstermektedir.¹ Aynı şekilde Akgün ve Uluğtekin, dikkati OHAC Hanımlar Merkezi üzerine çekerek kadınların erkeklerle yan yana çalışabildiği bir kurum olarak bu Hanımlar Merkezi'nin Batılılaşma/modernleşme idealinin bir sembolü olduğunu ifade etmektedir. Yine de Hilâl-i Ahmer / Kızılay fenomeninin tam olarak anlamlandırılabilmesi, 1911 öncesi dönemin tam olarak aydınlatılmasına bağlıdır.

Söz konusu çalışmalar neticesinde 1911 sonrası resim büyük ölçüde ortaya çıkarılmıştır. Fakat araştırmacılar kaynak sıkıntısının yaşandığı 1911 öncesi dönemi ısrarla göz ardı etmişlerdir. Tarihi birçok fedakârlık ve kahramanlıkla dolu olan Kızılay'ın 1911 öncesi dönemi tam bir bilinmezlikler yumağıdır. Öyle ki bu dönemde ilk resmî kuruluş tarihi ve ismi, Hilâl-i Ahmer ambleminin Kızılhaç ile aynı statüye geçirilmesi, 1911'e kadar Cemiyet'e kimlerin başkanlık ettiği gibi en temel soruların cevabı bile hiçbir çalışma tarafından ortaya konamamaktadır. Tüm çalışmalar ittifakla rapor suretinde birçok birincil kaynağın bulunduğu 1911 sonrası döneme odaklanmış, 1911 öncesi dönem ise ihmal edilmiştir. Elinizdeki çalışma işte zincirdeki bu boş halkayı doldurmak gayesi taşımaktadır.

Bu çerçevede, Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Genelkurmay ATASE Arşivi, Ankara/Etimesgut'taki Türkiye Kızılay Derneği Arşivi ve son olarak Cenevre'deki Uluslararası Kızılhaç Komitesi Arşivi'nde kapsamlı bir çalışma yapılmıştır. 1911 sonrası döneme ait birçok belgenin bulunduğu Kızılay Derneği Arşivi'nde maalesef 1911 öncesi döneme ilişkin çok az belge bulunduğu müşahede edilmiştir. ATASE Arşivi'nde ise savaş dönemlerine ilişkin (Osmanlı-Rus Harbi ve Trablusgarp Savaşı) kısıtlı sayıda evraka ulaşılabilmektedir. Uluslararası Kızılhaç Komitesi Arşivi'nde ise özellikle 1876 öncesi dönemi aydınlatacak bazı önemli belgelere ulaşılmıştır. Diğer taraftan Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde kurum tarihindeki boşlukları kapatacak miktarda çok sayıda belgeye erişilmiştir.

Arşivler nezdinde yapılan çalışmaların yanı sıra özellikle Osmanlı-Rus Harbi'ne yönelik bilinmeyen birçok birincil kaynak da bu çalışma vesilesiyle gün yüzüne çıkarılmıştır. Bunlardan en önemlisi, OHAC'ın kuruluşu ve Osmanlı-Rus Harbi sırasındaki faaliyetlerin oldukça detaylı anlatıldığı,

1 “Kızılay, Türk milletinin ruhundan ve tarihinden gelen ve âdeta ikinci bir tabiat hâlinde olan yardım fikrinin yeni bir metodla, yani Batı metodu ile teşkilatlanmasından başka bir şey değildir. Bu müessese, aynı zamanda Batılılaşma tarihimizin de bir vesikasıdır ve Türk müesseselerinin nasıl Batılılaşması lâzım geldiğini de gösteren bir kılavuzdur.” [Sadi İrmak, “Kızılay Düşüncesinin Tarihimizden Gelen Kaynakları”, *Kızılay Dergisi*, 13-14 (1964), s. 16-17].

bizzat Cemiyet tarafından bastırılmış olan 1878 tarihli üç ciltlik Fransızca eserdir. Başbakanlık Osmanlı Arşivi belgelerinde sıklıkla bahsedilen eserin orijinal adı Cemiyet'in o dönemki adının Fransızcası olan *Societe Ottomane De Secours Aux Blesses Et Malades Militaires* şeklindedir.² Oldukça detaylı olarak hazırlanan eserde 1878 Haziran ayına kadar çıkarılan tüm nizamnameler, üyeler, kurulan hastane ve başhekimlerin raporları, Hilâl-i Ahmer İstanbul Merkez Komitesi'nin haftada iki kere gerçekleştirilen toplantı tutanakları, bağış olarak toplanan nakdi ve aynı eşyanın listeleri gibi bilgiler toplamda bin küsur sayfada derlenmektedir. Birçok çalışma tarafından dönemin yegâne birincil kaynağı olarak yararlanılan Ahmed Midhat Efendi'nin 1879 tarihli ve 125 sayfalık *Hilâl-i Ahmer: Cemiyet-i İnsaniyenin Tarihi* isimli eserinin, söz konusu Fransızca eserden yapılan Türkçe bir özet olduğu anlaşılmaktadır.

Sıklıkla yararlandığımız diğer bir birincil kaynak ise Osmanlı yaralı ve hasta askerlerine yardım amacıyla kurulan İngiliz Stafford House Komitesi'nin 1879 tarihli faaliyet raporudur. Henüz OHAC kurulmamışken Aralık 1876'da Osmanlı-Sırp Emeti Harbi dolayısıyla yaralanan Türk askerlerine yardım amacıyla kurulan bu İngiliz Cemiyeti, 70.000'den fazla hasta ve yaralı askeri tedavi etmiş, OHAC kadar yetkin bir organizasyon teşkil etmişti. İki yüz sayfalık İngilizce rapor, OHAC raporu ile birbirini bütünlemekteydi. Dahası, Stafford House Komitesi ve OHAC bünyesinde çalışan bazı İngiliz hekimlerin savaş sırasındaki hatıratları OHAC hastane ve faaliyetleri hakkında aydınlatıcı bilgiler sunmaktadır.

Giriş dahil sekiz bölümden oluşan çalışmanın ana eksenini OHAC'ın 1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi'ndeki faaliyetleri ile alamet meselesi (hilâl-i ahmerin kızılhaç amblemi ile aynı statüye getirilmesi) oluşturmaktadır. Giriş kısmında Kızılhaçların doğuşu ve özellikle Uluslararası Kızılhaç Komitesi'nin tarihsel evrimi ele alınmıştır. Birinci bölümde OHAC'ın kesin olarak kuruluşunun gerçekleştiği 14 Nisan 1877'ye kadar olan süreç irdelenmiştir. Resmî kuruluş tarihi, ilk kurulan Cemiyet'in ismi gibi literatürün üzerinde uzlaşmadığı konular tereddüde mahal vermeyecek şekilde kesinleştirilmiş; Cemiyet'le alakalı Sultan Abdülhamid iradeleri gün yüzüne çıkarılmıştır. İkinci bölümde OHAC'ın 1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi sırasındaki teşkilatı ele alınmıştır. Merkez Komite, Nizamnameler, üyeler, yurt içi ve yurt dışı şubeler ve mali tablo detaylı olarak resmedilmektedir.

2 Söz konusu eserin üç cildinin tamamı Türk Tarih Kurumu Kütüphanesi ve Uluslararası Kızılhaç Komitesi Müzesi'nde bulunmakta olup Osmanlı Bankası Müzesi'nde sadece üçüncü cildi bulunmaktadır.

Geniş hacminden dolayı Osmanlı-Rus Harbi sırasındaki yardım faaliyetleri ise üç bölüme ayrılmıştır. Önce, üçüncü bölümde OHAC yardım faaliyetleri kronolojik bir yaklaşımla sunulmuş; Osmanlı Ordu Sıhhiyesi ile ilişkiler ve özellikle harp esirlerine yönelik faaliyetler irdelenmiştir. Dördüncü bölümde ise savaş sırasında kurulan 28 OHAC hastanesi bünyesinde gerçekleştirilen hizmetler detaylı olarak verilmektedir. Beşinci bölümde ise başta Stafford House Komitesi olmak üzere savaş sırasında Osmanlı yaralı ve hasta askerleri ile muhacirlere yardım amacıyla Türkiye'ye gelen yabancı yardım cemiyetleri ve Kızılhaçların faaliyetleri detaylı olarak verilmektedir. Stafford House Komitesi, Lady Strangford, Sermaye-i Şefkat-i Osmaniyye gibi literatürde bulunmayan birçok yardım Cemiyeti'nin faaliyetleri Osmanlı tarihçilerinin dikkatine sunulmuştur.

Altıncı bölümde ise 1879-1911 arası dönemde OHAC anlatılmaktadır. Bu dönem, literatürde 1879 öncesi dönemden daha karanlıktır. Ahmed Midhat Efendi'nin eserinden dolayı ilk kuruluş ve Osmanlı-Rus Harbi dönemi az çok bilinmesine rağmen 1879-1911 arasını ilgilendiren Osmanlı-Yunan Savaşı'ndaki faaliyetler gibi birçok husus tam bir muammadır. Bu yüzden bu dönem hep Cemiyet'in uykuya daldığı dönem olarak resmedilir. Halbuki Osmanlı-Yunan Harbi'nde Osmanlı Bankası ile ortaklaşa cepheye üç seyyar hastane gönderilmişti. 1897 Viyana ve 1902 Roma Kızılhaç Cemiyetleri Konferansları'na Osmanlı Devletince katılım sağlanmış; Rus-Japon Savaşı esnasında OHAC kanalıyla Sibiryaya bir seyyar hastane gönderilmesi projesi gündeme gelmişti.

Yedinci bölümde ise alamet meselesi tafsilatlı olarak ele alınmıştır. Osmanlı-Rus Harbi esnasında her iki tarafın arasında imzalanan protokol gereği Rusya geçici olarak hilâl-i ahmer alametinin tarafsızlığını tanımıştı. Lakin Cenevre Sözleşmesi'nde tarafsızlık alameti olarak kızılhaçın yanısıra hilâl-i ahmer ifadesinin de madde metnine girmesi, 1929 Cenevre Konferansı'nda gerçekleşmişti. Arada geçen Osmanlı-Yunan Harbi (1897), Trablusgarb Harbi (1911-1912), Balkan Harbi (1912-1913), Birinci Dünya Harbi ve Milli Mücadele döneminde Osmanlı ve Türk orduları ve OHAC; tarafsızlık alameti olarak hilâl-i ahmeri kullanmışlardı. Dolayısıyla bu tarihler itibarıyla ya hilâl-i ahmer de diğer taraflarca tarafsızlık alameti olarak kabul edilmiş ya da Osmanlı-Rus Harbi'nde olduğu üzere iki taraf arasında geçici protokoller yapılmıştı. Yedinci bölümde bu soruların cevabı detaylı olarak verilmekte, uluslararası hukuk konferansları tutanakları incelenmek suretiyle Osmanlı tarafının görüşlerinin evrimi irdelenmektedir.

Tezin ortaya çıkmasında şüphesiz en büyük pay, rahle-i tedrisinde bulunmayı şeref saydığım hocam ve tez danışmanım Prof. Dr. Ali AKYILDIZ'ındır. Saygıdeğer hocam sadece engin arşiv bilgisini bize aktarmakla kalmamış, sergilediği çalışma etik ve disipliniyle benim için örnek insan olmuştur. Umarım bu çalışmamla bana duyduğu güvenin gereğini bir parça olsun yerine getirebilmişimdir. Tez izleme komitemde yer alarak değerli katkılarını ve eleştirilerini esirgemeyen, mesai ve zaman harcayarak tezin ilmî ve akademik değerini artırıcı tavsiyelerde bulunan saygıdeğer hocalarım Prof. Dr. Zekeriya KURŞUN, Prof. Dr. Vahdettin ENGİN, Prof. Dr. Nihat ÖZTOPRAK ve Prof. Dr. Süleyman KIZILTOPRAK'a minnet ve şükranlarımı arz ederim.

Diğer taraftan, tezin hazırlanması esnasında Türkiye Kızılay Derneği'nin muazzam katkısı olmuştur. Başta Başkan Tekin KÜÇÜKALİ olmak üzere dernek çalışanları her konuda yardımcı olmuşlardır. Özellikle Kızılay Derneği Arşiv Sorumlusu Sayın Ataç AKÖZ'e ayrı bir parantez açmak isterim. Kızılay Derneği'nin yenilenen arşiv ve kütüphanesinin her metrekaresinde emeği bulunan Ataç Bey, çalışmam esnasında elinden gelen yardımı esirgememiş ve çok verimli bir çalışma ortamı hazırlamıştır. Yaptığı çalışmalar sonucunda yenilenen arşivde 1911 öncesi döneme ait bazı kritik belgelere erişme; Kızılay ile alakalı birçok ikincil kaynağa ve Uluslararası Kızılhaç Komitesi eserleri ile arşiv belgelerine ulaşma imkânım olmuştur. Ataç Bey'in başkanlığında sürdürülen çalışmalar sonucunda Kızılay Arşivi'nin özlenen ve hak ettiği yere geldiğini bu vesile ile bildirmekten kıvanç duyuyorum.

Sevgili doktora sınıf arkadaşlarım ve kardeşlerim Doç. Dr. Haydar ÇORUH, Dr. Muharrem VAROL ve maalesef yakın bir tarihte elim vefatını teessürle öğrenmiş olduğum kıymetli Cabir DUYSAK'a; Başbakanlık Osmanlı Arşivi nezdinde belgelerin takibi konusunda kıymetli katkılarından dolayı ayrıca teşekkür ederim. Değerli büyüğüm Atilla BASTIRMACI ve sevgili iş arkadaşım Burcu MENTEŞOĞLU TUNCER ise Cenevre'de bulunan Uluslararası Kızılhaç Komitesi arşivinden belge toplanmasında hatırı sayılır emek sarf etmiştir. Tezdeki bu hayati katkısı ve iş yaşamına ilişkin değerli tavsiyeleri için büyük bir teşekkür borçluyum. Sevgili kuzenim Eda Merve ÖZTÜRK'e ise sıkıntılı bir dönemde olmasına rağmen yaklaşık bin sayfayı bulan Fransızca kaynağı Türkçe'ye çevirmek suretiyle gerçekleştirdiği insanüstü emek için ayrıca teşekkür ederim. İş arkadaşlarım İsmail BOZDEMİR ile Sanem YUMURTACI'ya da iş yoğunluğu içerisinde Fransızca çevirilere vakit ayırdıkları için teşekkür ederim.

Son olarak, enerjimin tükendiği zamanlarda her zaman moral takviyesi sağlayarak ümit ışığı olan, hayatımın anlamı sevgili eşim Burcu SAĞLAM ADA'ya şükranlarımı sunarım.

KISALTMALAR

ACICR:	Uluslararası Kızılhaç Komitesi Arşivi
ATASE:	Genelkurmay Askeri Stratejik Etüd Merkezi
B.:	Receb
BEO.:	Bâbıâli Evrak Odası
BOA:	Başbakanlık Osmanlı Arşivi
Bkz.:	Bakınız
C:	Cemaziyelâhir
C.:	Cilt
CA:	Cemaziyelevvel
DH.İD:	Dahiliye Nezareti İdarî Kısım Belgeleri
DH.MKT:	Dahiliye Nezareti, Mektubi Kalemî Belgeleri
DH.MUİ:	Dahiliye Nezareti Muhaberât-ı Umumiye İdaresi Belgeleri
HR.SYS:	Hariciye Nezareti Siyasi Kısım Belgeleri
HR.TO:	Hariciye Nezareti Tercüme Odası Belgeleri
İ.DH:	İrade, Dahiliye
İ.HR:	İrade, Hariciye
İ.HUS:	İrade, Hususi
İ.MMS:	İrade, Meclis-i Mahsus
İ.SH:	İrade, Sıhhiye
İ.TAL:	İrade, Taltifat
L:	Şevval
M:	Muharrem
MEMKT:	Maarif Nezareti Tasnifi Mektubi Kalemî Belgeleri
MMV:	Meclis-i Mahsus-i Vükela
MV:	Meclis-i Vükela Mazbataları Belgeleri
N:	Ramazan

OHAC:	Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti / Hilâl-i Ahmer Cemiyet-i Osmaniyyesi
R:	Rebiülâhir
RA:	Rebiülevvel
s.:	sayfa
Y.A.HUS:	Yıldız Sadaret Hususî Maruzat Evrakı Belgeleri
Y.A.RES:	Yıldız Sadaret Resmî Maruzat Evrakı Belgeleri
Y.MTV:	Yıldız Mütenevî Maruzat Evrakı Belgeleri
Y.PRK.A:	Yıldız Perakende Evrakı Sadaret Belgeleri
Y.PRK.ASK:	Yıldız Perakende Evrakı Askerî Maruzat Belgeleri
Y.PRK.AZJ:	Yıldız Perakende Evrakı Arzuhal ve Journaller Belgeleri
Y.PRK.BŞK:	Yıldız Perakende Evrakı Mabeyn Başkitabeti Belgeleri
Y.PRK.EŞA:	Yıldız Perakende Evrakı Elçilik, Şehbenderlik ve Ataşemiliterlik Belgeleri
Y.PRK.HR:	Yıldız Perakende Evrakı Hariciye Nezareti Maruzâtı Belgeleri
Y.PRK.KOM:	Yıldız Perakende Evrakı Komisyonlar Maruzâtı Belgeleri
Y.PRK.ML:	Yıldız Perakende Evrakı Maliye Nezareti Maruzâtı Belgeleri
Y.PRK.PT:	Yıldız Perakende Evrakı Posta ve Telgraf Nezareti Maruzâtı Belgeleri
Y.PRK.SGE:	Yıldız Perakende Evrakı Mabeyn Erkanı ve Saray Görevlileri Maruzâtı Belgeleri
Y.PRK.SH:	Yıldız Perakende Evrakı Sıhhiye Nezareti Maruzâtı Belgeleri
Y.PRK.TKM:	Yıldız Perakende Evrakı Tahrirat-ı Ecnebiye ve Mabeyn Mütercimliği Belgeleri
Z:	Zilhicce
ZA:	Zilkade

GİRİŞ

19. yüzyılın ortalarına kadar savaş yerindeki yaralılar ile ilgilenecek hiçbir organizasyon mevcut değildi. Bu yüzden yaralıların çoğu ölüme terk edilirdi. Yakın döneme kadar var olan savaş hukuku gereğince yaralı ve hasta askerlerin savaş dışında olduğu telakki edilmez, dolayısıyla diğer askerlere yapılan aynı muameleye maruz kalırlardı. Silah teknolojisinin gelişmesi ile birlikte, savaş meydanındaki yaralı ve hasta askerlerin savaş ve çatışma dışı düşünülmesi gerektiği fikri yavaş yavaş yayılmaya başladı. Esasında bu ilkeyi ilk uygulayan, meşhur İslam Hükümdarı Selahaddin Eyyübi olmuştur. Selahaddin Eyyübi, 1189-1192 yılları arasında gerçekleşen Üçüncü Haçlı Seferi sırasında, çatışmaların birisinin ardından St. Jean şövalyelerinin Müslüman karargâhına gelerek yaralı Hristiyan savaş esirlerini iyileştirmesine izin vermiştir. Bu suretle Selahaddin Eyyübi, savaşların şahıslar arasında değil devletler arasında olduğu ilkesini ortaya koymuştur.¹

Savaşın şahıslar arasında değil devletler arasında bir ilişki olduğu ve bu yüzden şahısların sadece işlevsel olarak birbirlerine düşman haline dönüştüğü şeklindeki hukuki argümanı ilk kez J. J. Rousseau dillendirmiştir. Dolayısıyla silahsız bir askerın düşmanlık vasfı kaybolur ve bu asker yaşamaya hak kazanır.² Düşmanın yaralı ve hasta askerlerine bu şekilde davranılması müteakabiliyet esasına göre olacaktı. Bu uygulama sadece açık anlaşmalar nedeniyle değil aynı zamanda doğal insani dürtülerin sonucu olarak zamanla kökleşmeye başlamıştır. Hatta 25 Mayıs 1793 tarihli Fransız Kanunu'nda hasta ya da yaralı düşman askerlerinin Fransız askerlerinden hiçbir farkı olmayacak şekilde Cumhuriyet'in hastanelerinde tedavi edileceği duyuruluyordu.³

Fakat pratikte sorun hâlâ çözülmemişti. Savaşta yaralananlar için hukuki olarak tanınmış ve teknik olarak etkin gerçek bir sosyal yardım kuruluşunun gerekliliğini fark eden ilk şahıs, Napoli Üniversitesi'nde klinik cerrahi profesörü ve aynı zamanda orduda cerrah olan Ferdinando Palascino olmuştur.

1 73 Yıllık Hayatı (1877-1949), (Ankara: Türkiye Kızılay Derneği, 1950), s. 5.

2 73 Yıllık Hayatı (1877-1949), s. 6.

3 Giorgio Del Vecchio, "On the History of The Red Cross", *Journal of the History of Ideas*, 24/4 (Ekim-Aralık 1963), s. 578.

Palascino, ölümü göze alma pahasına, 1848'de Messina kuşatması sırasında, kumandanı General Filangeri'nin emirlerinin aksine kendi ordusundaki ve düşman ordusundaki yaralıları eşit muamelede bulunmuştur.⁴ Prof. Palascino konu hakkında konuşmalar tertip ettikçe, Fransa ve İsviçre'de fikirleri yayılmaya ve benzer düşünceler ortaya çıkmaya başladı. Örneğin bir Fransız, Henri Arrault 1861'de askerî doktor, hemşire ve ambulans personelinin üzerlerinde taşıyacağı rozet vb. simgeler suretiyle askerlerden ayırımının sağlanması neticesinde, savaş sırasında bunlara dokunulmaması gerektiğini yazdı. İsviçreli Doktor Luigi Appia ise millî ayırım yapmadan tüm taraflara tıbbi yardım sağlayacak tarafsız doktor ve hemşirelerden oluşan özel bir yapının kurulmasını öneriyordu.⁵

Kızılhaçların kurulmasına yönelik ilk somut hareket ise Henry Dunant'tan (1828-1910)⁶ geldi. 24 Haziran 1859 günü İtalyan Millî Birliğinin Kuruluşu

4 Zühal Özyayın, *Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Salnamesi*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi, 1987, s. 19.

5 Del Vecchio, s. 579.

6 8 Mayıs 1828'de Cenevre'de doğan Jean Henry Dunant mesleki kariyer olarak finans sektörünü seçmiş, Kuzey İtalya'ya aslında Cezayir'deki yatırımlarını genişletmek için III. Napoleon ile görüşme fırsatı yakalamak için gitmişti. İmparator ile görüşemedi ama Solferino'da yaşadıkları onun tüm yaşamını değiştirdi. Bir yıllık inziva döneminde yaşadıklarını kitaplaştıran Dunant, Kızılhaç/Kızılay hareketi adına tüm soylu aileler ile hanedanları gezmiş, hareketin tutması için bir lahza durmadan çalışmıştı. Bu yüzden işini ihmal eden Dunant 1867'de iflas etmiş, tüm mal varlığını borçlulara kaptırmış hatta hapisle sonuçlanabilecek bir cezaya çarptırılmıştı. İflası takip eden yirmi yıl boyunca Dunant ciddi yokluk çekti. Şehir şehir dolaşan, park ve bahçelerde yatan Dunant en son 1887'de İsviçre Alpleri'ne yakın Heiden kasabasına gelmiş, burada kendisini tanıyan halk ona sahip çıkmış, kasaba hastanesine yerleştirilerek düzenli bakımı yapılmaya başlanmıştır. 1895'te tesadüf eseri şehirden geçen İsviçreli gazeteci George Baumberger meşhur Henry Dunant ile röportaj yaparak yaşadığını tüm dünyaya duyurmuştur. Bu aşamadan sonra Dunant'ın yaşadığı sefaleti öğrenen birçok Kızılhaç sevdalısı kendisine birçok bağış göndermiş ve vefat edeceği 1910'a kadar bu kasabanın hastanesinde rahat bir hayat sürmüştür. Nobel Barış Ödülü'nün verildiği ilk yıl (1901) oy birliği ile kendisine Nobel Barış Ödülü verilmiştir. Döneminin önde gelen aktivistlerinden biri olan Dunant yaşadığı yoksunluklara rağmen birçok hareketin öncüsü olmuştur. Sadece Kızılhaç/Kızılay hareketinin doğmasına sebebiyet vermemiş, henüz 30 yaşına gelmeden Genç Hristiyanlar Kulübü'nün (Young Men's Christian Association-YMCA) Cenevre ayağını kurmuş ve 1855'te Paris'te hareketin dünya genelinde bir çatı altında toplanmasını sağlamıştı. 1866'da Paris'te tüm kültürlerin kitaplarının bulunacağı ve herkese açık bulunacak olan "dünya kütüphanesi" fikri sponsor bulunamadığı için akim kaldı. Yine Mart 1866'da yayınladığı *The Rebirth of the Near East* (Yakın Doğu'nun Yeniden Doğuşu) adlı eserinde Osmanlı Padişahı'na verilecek ekonomik tavizler sonucu toprak satın alınarak Yahudi yerleşimcilerin Filistin'e yerleştirilmesi ve Arap halkın ekonomik olarak da desteklenmesini gerçekleştirecek bir uluslararası hareketin tesis edilmesi suretiyle Kutsal Topraklar sorununun

Savaşı sırasında Fransız ve Sardunya güçleri ile Avusturyalı askerler Kuzey İtalya'da küçük Solferino kasabası yakınlarında karşı karşıya geldiler. O gün Dunant, 9.000 yaralı askerın ölüşüne şahit oldu ve gördüklerini hayatı boyunca unutmadı. 1862 yılında yazdığı ve dehşet gününün detaylarını anlatan *Bir Solferino Hatırası* isimli kitabını şu soruyu sorarak neticelendiriyordu: “İdealist, adanmış ve konusunda uzman gönüllüler tarafından savaş zamanlarında yaralılara hizmet vermek amacıyla barış zamanlarında sosyal yardım dernekleri kurulması mümkün değil midir?”⁷ İşte bu soru, Kızılhaçların doğuşuna yol açmıştır. Henry Dunant'ın kitabı büyük bir başarıydı. *Bir Solferino Hatırası* hemen hemen tüm Avrupa dillerine çevrildi ve dönemin birçok etki ve nüfuz sahibi kişileri tarafından okundu. Bu kişilerden birisi de Cenevre vatandaşı avukat ve yerel bir hayır derneği (Cenevre Kamu Refahı Derneği) başkanı Gustave Moynier idi. 9 Şubat 1863'te Dunant'ın kitabında öngördüğü fikirleri derneğine sundu ve dernek, yazarın önerilerini çalışmak üzere beş kişilik bir komite oluşturdu.

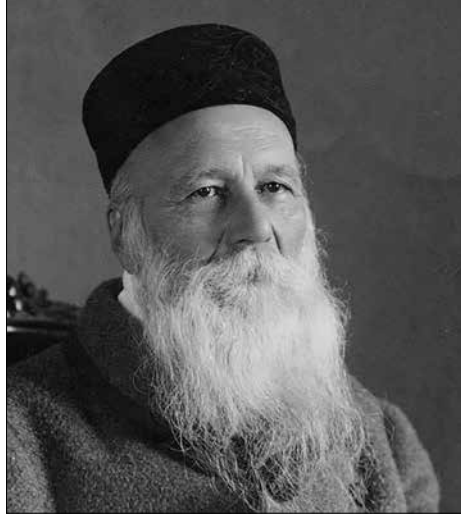
Moynier, Dunant, General Guillaume-Henri Dofour, Dr. Louis Appia ve Dr. Théodore Maunoir oluşturduğu ve önceleri “Yaralı Askerlere Muavenet Uluslararası Komitesi” olarak adlandırılan bu komite daha sonra Uluslararası Kızılhaç Komitesi⁸ olarak bilinecek ve ilk toplantısını 17 Şubat 1863'te

şiddetsiz çözülebileceğini öneriyordu. Bu bağlamda 1897'de Basel'de gerçekleştirilen ilk Siyonist Kongresi'nde Dunant, siyonizmin öncülerinden kabul edilmişti. Dunant Paris Komünü günlerinde de hayatına tehlikeye atarak yaralılara yardım eden gönüllüler arasında görülmektedir. Fransa-Prusya savaşı sonrasında savaş esirleri meselesine kafa yoran Dunant, Uluslararası Kızılhaç Komitesi'ne benzer şekilde bu sefer savaş esirlerine yardımcı olacak bir yapılanma kurulması amacıyla Rus Çarı II. Alexander nezdindeki girişimlerde bulunmuş, 1874'te Brüksel'de bir silahsızlanma konferansının yapılmasını sağlamıştı. Fakat Dunant'ın savaş esirlerine yönelik fikirleri, yaşadığı dönemin oldukça ötesindeydi ve ancak 1929'da kabul edilecekti. Dunant, 1875'te bu sefer Londra'da zenci köleliğin ve köle ticaretinin kaldırılması için bir uluslararası konferans gerçekleştiriyordu. Dunant'ın hayatını araştıran birçok yazarın ittifak ettiği nokta, onun oldukça sıra dışı bir yaşam sergilemiş olduğuydu bkz. Pierre Boissier, *Henry Dunant*, (Cenevre: Henry Dunant Institute, 1974); Sallie Morgenstern, “Henri Dunant and the Red Cross”, *Bulletin of the New York Academy of Medicine*, 57/4 (Mayıs 1981), s. 311-26; Martin Von Planta, “Jean-Henri Dunant: The Founder of the Red Cross Organisation”, *Resuscitation*, 73 (2007), s. 8-11.

- 7 “Would it not be possible, in time of peace and quiet, to form relief societies for the purpose of having care given to the wounded in wartime by zealous, devoted and thoroughly qualified volunteers?”, Henry Dunant, *A Memory of Solferino*, (Cenevre: The International Committee of the Red Cross, 1986), s. 27.
- 8 Komite'nin ismi çeşitli değişimlerden geçmiştir. 1 Ekim 1863'te Komite, kendini Cenevre Yaralı Askerlere Yardım Cemiyeti (Comite Genevois de Secours pour les Militaire Blesses) olarak adlandırırken; 12 Temmuz 1864'te yayınladığı bir sirkülerde

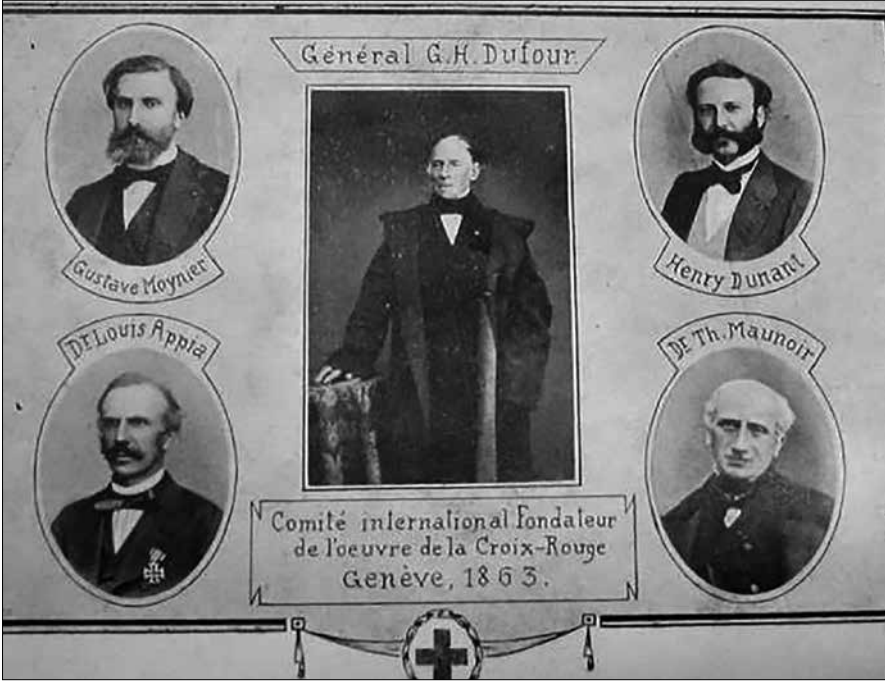
Resim 1: Henry Dunant (1828-1910)
Bir *Solferino Hatırası*'nı yazdıktan
sonra (1860 öncesi)

Resim 2: Henry Dunant'ın (1828-1910)
son yıllarından (1901)

yapacaktı. Komite 25 Ağustos 1863'te ordulardaki tıbbi servislerin yetersizliğinin üstesinden gelinmesi yollarını araştırmak amacıyla kendi sorumluluğunda Cenevre'de uluslararası bir konferans tertip edilmesi kararını aldı. Tüm Avrupa hükümetlerine ve önde gelen şahıslara davetiyeler gönderildi. 14 hükümet temsilcisi, 6 değişik organizasyon yetkilisi ve 7 özel şahsın da içerisinde bulunduğu 36 katılımcıdan oluşan Cenevre Konferansı 26 Ekim 1863'te yapıldı. Eylem planı olarak, Konferans sonucunda kabul edilen kararların imza koyacak devletler nezdinde bağlayıcılığı olan anlaşma kuralları formatına dönüştürmek amacıyla 1864'te diplomatik bir konferans tertip edilmesi kararlaştırıldı. 1864 Konferansı'ndan beklenen günümüz Kızılhaç ve Kızılay dernekleri haline gelecek olan savaşta yaralı askerlere yardım örgütlerinin kurulmasını temin ile savaş alanlarında bu yaralılara hizmet edecek tıbbi personelin tarafsızlığını (neutrality) tanınmasına yönelik uluslararası bir anlaşmanın imzalanmasını sağlamaktı.

Yaralı Askerler İçin Yardım Uluslararası Cemiyeti (Comite International de Secours pour les Militaires Blesses) ve 21 Ekim 1868 - 20 Haziran 1874 arası dönemde Yaralı Askerlere Yardım Uluslararası Cemiyeti (Comite International de Secours aux Militaires Blesses) olarak adlandırılmaktaydı. Bunların yanı sıra Cenevre Komitesi, Cenevre Uluslararası Komitesi, Beşler Komitesi (İlk kurulan Komite 5 kişiden oluşmakta idi) de sıklıkla kullanılan başlıklar idi. Fakat Komite, 20 Aralık 1875'te şimdiki ismini kabul etti. Yayınladığı 31'inci sirkülerden itibaren (10 Şubat 1876) bu ismi kullanmaya başladı. François Bugnion, *The International Committee of The Red Cross and The Protection of War Victims*, (Londra: The International Committee of the Red Cross, 2003), s. 9.

Resim 3: UKH'nin kuruluşunda emeği geçen beş öncü

1864 CENEVRE SÖZLEŞMESİ ve ULUSLARARASI KIZILHAÇ KOMİTESİ

16 devlet temsilcisinin katıldığı diplomatik konferans, İsviçre hükümetinin himayesinde 8-28 Ağustos 1864 arasında yapıldı.⁹ 22 Ağustos 1864 tarihinde imzalanan, savaş alanında yaralıların durumunun iyileştirilmesine yönelik Cenevre Sözleşmesi ile modern uluslararası insancıl hukuk (humanitarian law) doğmuş oldu. Yıl sonuna kadar Fransa, İsviçre, Belçika, Danimarka ve Baden Dukalığı söz konusu sözleşmeyi onayladılar. Sözleşme neticesinde müesseseleşmesi kesinleşen Uluslararası Kızıllıya Komitesi ve ülkelerde kurulacak yardım cemiyetleri, kendilerine amblem olarak, kuruluşa ev sahipliğini esirgemeyen İsviçre devletini onurlandırmak adına İsviçre Konfederasyonu (Helvetian Confederation) işaretini, sadece renklerini değiştirerek kabul etti. Bu amblem, İsviçre devletinin bayrağının aynısı olup kırmızı ve beyaz renklerin yer değiştirmiş halidir. Osmanlı Devleti'nin başını çektiği Müslüman devletler ise kızıllıya yerine kızıllıya amblem olarak kendi dernekleri için

9 Bugnion, *The International Committee*, s. 21; *Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Sâlnâmesi: 1329-1331 Senesi*, (İstanbul: Ahmed İhsan ve Şürekâsı Matbaacılık Osmanlı Şirketi, 1329), s. 5. OHAC Sâlnâmesi'nde Uluslararası Kızıllıya Komitesi'nin kuruluşu 3-21 sayfalar arasında detaylı ele alınmaktadır.

seçecekti. Kızılhaç ismi ise Hollanda orijinli idi. 1867’de kurmuş oldukları kendi derneklerine Hollandalılar, Kızılhaç ismini vermişlerdi. Bu isim o kadar popüler oldu ki resmî ismi “Uluslararası Yaralı Askerlere Muavenet Komitesi” olmasına rağmen 20 Aralık 1875 tarihinde Komite de ismini “Uluslararası Kızılhaç Komitesi” olarak değiştirdi.¹⁰

Cenevre Sözleşmesi sadece karada yapılan savaşları konu almıştı. Daha sonra aynı prensipler 1899 yılında Lahey’de yapılan Sözleşme neticesinde denizde yapılan savaşlar için de kabul edildi. Zaman içerisinde sözleşmelerin içeriğinde çeşitli modifikasyonlar yapıldı. Bu sözleşmelerde öngörülen tıbbi personel ve ekipmanın dokunulmazlığı, savaşan tarafların özel şahısların yapacağı katkı ve yardımları kabul etme zorunluluğu ve yaralı ve hastalara yapılacak yardım ve müdahalenin tarafsızlığı ilkelerinin hızlı bir şekilde uluslararası hukukta yerini bulduğu görülmektedir. Bilahare 1929 ve 1949’da yapılan sözleşmelerle bu sürece savaş esirleri ve savaş zamanlarındaki sivil nüfusun durumları da eklenmiştir.

Kızılhaç fikrinin doğması ne kadar Dunant’ın idealistliği ve heyecanına dayanıyorsa Uluslararası Kızılhaç Komitesi’nin teşkili ve hareketin dünya genelinde birçok millî yardım derneği kurulması marifetiyle yayılması da o kadar Başkan Moynier’in teşkilatçılığı ve ileri görüşlülüğüne dayanıyordu. Ne var ki belli bir noktadan sonra Moynier dizginleri ele alıp vefat edeceği 1910’a kadar konu hakkındaki tek yetkin otorite haline gelecekti.¹¹

10 *Kızılhaç ve Kızılhaç’ın Milletlerarası Kaynakları: Sözleşmeler Tüzükler Kararlar*, (Ankara: Türkiye Kızılhaç Derneği, 1964), s. 21.

11 Uluslararası Kızılhaç Komitesi tarihini ele alan pek çok eser, Moynier ve Dunant figürlerinin arasındaki anlaşmazlığa dikat çekmektedir. Heyecan ve vizyon Dunant tarafında iken sistem ve diplomasi Moynier tarafında idi. Birlikte muazzam işler yapabilecek bu ikili, çoğunlukla Moynier’in kıskançlığından dolayı birbirine düşman olacak ve Moynier fırsat bulduğu her platformda Dunant’ı yalnızlaştırmaya çalışacaktı. Ne var ki Moynier 24 cilt eser yazmasına rağmen Dunant’ın kısa *Solferino Hatırası* ya da Moynier’in 47 yıllık Uluslararası Kızılhaç Komitesi başkanlığının yanında Dunant’ın 1859’da ve 1870’te yaralılara yönelik cephedeki çalışmalarını hep akıllarda kalacaktı. Boissier, *From Solferino*, s. 352-354; nitekim Moynier’in de aday olmasına ve engellemelerine rağmen Dunant, ilk Nobel Barış Ödülü’ne layık görülmüştü. 1902’de Nobel için bir kez daha adaylık isteyen Moynier yine başarılı olamayacak fakat Uluslararası Kızılhaç Komitesi 1917 ve 1963’te iki kere Nobel Barış Ödülü’nü alacaktı. Bkz. Andre Durand, “The First Nobel Prize (1901) – Henry Dunant, Gustave Moynier and the International Committee of the Red Cross as Candidates”, *The International Review of the Red Cross*, 842 (2001), s. 275-85. Kaderin cilvesi olarak düşman kardeşler aynı yılda, 1910’da ölecekti.

Resim 4: Moynier ve Dunant'ın ölümünün 100. yılı anısına İsviçre tarafından bastırılan pul

İlk on yıl içerisinde, Paris Kızılhaç Cemiyeti ile hareketin merkezi olma savaşıdan galip çıkmış, 1869 Berlin Kızılhaç Cemiyetleri Konferansı ile Cenevre Merkezi'nin uluslararası statüsü teyit edilmiş; Prusya-Danimarka (1864), Avusturya-Prusya (1866), Fransa-Prusya (1870), İspanya İç Savaşı (1872-1876), Balkan Krizi (1875-1878) gibi savaşlara Uluslararası Kızılhaç Komitesi tarafından müdahil olunmak suretiyle siyaseten güçlü bir konuma gelmişti. 1878'e gelindiğinde Uluslararası Kızılhaç Komitesi, istediği siyasi entiteye (Sırbistan ve Karadağ Emaretleri gibi) Cenevre Sözleşmesi'ni imzalatabilen, millî yardım cemiyetlerinin kesin kuruluşu kendi onayına bağlı olan ve tüm yardım cemiyetleri arasındaki koordinasyonu layıkıyla yerine getirebilen bir statüye ulaşmıştı. Fransa-Prusya Savaşı'nda yaralı ve ele geçirilen askerlerin ailelerine bilgi vermek amacıyla Uluslararası Kızılhaç Komitesi bir bilgi merkezi kurmuş, 1875-1878 yılları arasında yaşanan Sırp-Osmanlı ve Rus-Osmanlı savaşları boyunca, Trieste'de kurulan ajans vasıtasıyla savaş yakından takip edilmiş, 1885-1886 Sırp-Bulgar ve 1912-1913 Balkan Savaşları esnasında yine ajanslar kurmak suretiyle yardım faaliyetleri organize edilmiştir.

Günümüzde Uluslararası Kızılhaç Komitesi; örgütsel etkinliğini 1864 yılında imzalanan Cenevre Sözleşmesi ve müteakip uluslararası hukuk metinlerinden almakta olan, üyelerinin hepsinin İsviçre vatandaşı olduğu ve aynı zamanda İsviçre kanunları içerisine dâhil edilen bağımsız fakat yaptığı faaliyetlerin hepsi uluslararası anlaşmalara dayanan nevi şahsına münhasır bir

kurulmuştur.¹² Zamanla işlev konusunda geçirdiği evrim ile Uluslararası Kızılhaç Komitesi, günümüzde uluslararası ya da ülkelerin toprakları içerisinde vuku bulan çatışmalara bağımsız bir arabulucu olarak müdahale etmekte ve savaş kurbanları, mülteciler ve özellikle de herhangi bir devletin korumasından mahrum olan vatansız kişilere yardım ve koruma sağlamayı amaçlamaktadır.¹³

Başta Uluslararası Kızılhaç Komitesi'nin girişimleriyle teker teker kurulan Kızılhaç ve Kızılay derneklerinin günümüzdeki faaliyet ve işlevleri, Uluslararası Kızılhaç Komitesi'nin yukarıda belirtilen misyonundan tamamıyla farklıdır. Birinci Dünya Savaşı sırasında operasyonel kabiliyetleri oldukça artan, savaşta yaralı ve hasta askerlere yardım etmek dışında; savaş esirleri konusunda koordinasyon, deprem, afet, yangın, salgın hastalık ile mücadele ve halkın genel sağlık seviyesinin yükseltilmesi gibi neredeyse tüm hayır faaliyetlerine yönelen Kızılhaç ve Kızılaylar savaş sonrasında bu misyonlarını devam ettirmişlerdir. Haddizatında Kızılay denince ülkemizde de savaşta yaralı ve hasta askerlere yardım eden bir kuruluştan ziyade deprem, yangın vb. afetlerde müdahalede bulunan gönüllü kuruluş akla gelmektedir. Sadece bu konularda iletişim ve koordinasyon sağlamak amacıyla millî Kızılay ve Kızılhaç dernekleri, Uluslararası Kızılhaç Komitesi'nin dışında fakat Uluslararası Kızılhaç Komitesi gibi Cenevre'de yerleşik; Kızılhaç ve Kızılay Dernekleri Uluslararası Federasyonu¹⁴

12 Bugnion, *The International Committee*, s. xxviii.

13 Jonathan Benthall, "The Red Cross and Red Crescent Movement and Islamic Societies, with Special Reference to Jordan", *British Journal of Middle Eastern Studies*, 24/2 (Kasım 1997), s. 157. Uluslararası Kızılhaç Komitesi'nin tarihi ve yapısı için Bugnion'un yukarıda belirtilen eseri dışında bkz. Pierre Boissier, *From Solferino to Tsushima: History of the International Committee of the Red Cross*, (Santiago: Henry Dunant Institute, 1985); John F. Hutchinson, *Champions of Charity: War and the Rise of the Red Cross*, (Boulder: Westview Press, 1996); David P. Forsythe, *The Humanitarians: The International Committee of the Red Cross*, (Cambridge: Cambridge University Press, 2005); John F. Hutchinson, "The History of the Red Cross is Anything but Dull", *Canadian Medical Association Journal*, 141, (Ağustos 1989); John F. Hutchinson, "Rethinking the Origins of the Red Cross", *Bulletin of the History of Medicine*, 63/4 (Kış 1989), s. 557-78; Caroline Moorehead, *Dunant's Dream - War, Switzerland and History of the Red Cross*, (Harper Collins, 1998).

14 Orjinal İngilizce isim "The International Federation of the Red Cross and Crescent Societies" şeklindedir. 1919 yılında kurulduğu zaman adı Kızılhaç Cemiyetleri Birliği (The League of the Red Cross Societies) olan Federasyon'a o zamanki adıyla Türkiye Kızılay Cemiyeti 1930'da üye oldu. Birliğin ismi, önce Ekim 1983'te "Kızılhaç ve Kızılay Cemiyetleri Birliği" (The League of the Red Cross and Red Crescent Societies) şeklinde değiştirildi. Daha sonra Kasım 1991'de ise şu anki isim kullanılmaya başlandı. Federasyonun 26'sı Kızılay olmak üzere 178 üyesi bulunmaktadır. Federasyon'un tarihine ilişkin detaylı bilgi için bkz. *Kızılay ve Kızılhaç'ın Milletlerarası Kaynakları*, s. 309-324; *90 Years of Improving the Lives of the Most Vulnerable*, (Bern: International

adı altında paralel bir örgütlenme altında toplanmıştır. Başka bir ifadeyle millî Kızılay ve Kızılhaç derneklerinin üyesi bulunduğu iki çatı örgüt bulunmakta olup bunlar misyon itibarıyla farklılık göstermektedir. Uluslararası Kızılhaç Komitesi, 8 ila 10 arasında değişen İsviçreli üyelere oluşan küçük bir yönetim kurulu tarafından yönetiliyorken; Federasyon daha geniş, kozmopolit bir yönetim kurulu tarafından diğer uluslararası kuruluşlara benzer şekilde yönetilmektedir.¹⁵

Uluslararası Kızılhaç Komitesi'nin tarihsel açıdan iki önemli etkisi mevcuttur. Uluslararası hukukun başlangıcı sayılan ilk uluslararası anlaşmalar Uluslararası Kızılhaç Komitesi'nin girişimleriyle gerçekleşmiş ve devletler arası münasebetlerin BM çatısı altında hukuki metinlere dayandırılması geleneği yerleşinceye kadar Uluslararası Kızılhaç Komitesi bu konuda tek ve yetkin bir aktör olmuştur. İkinci olarak, millî Kızılhaç ve Kızılay derneklerinin kurulmasına önyak olması suretiyle dünyanın günümüze değin en büyük filantropi hareketinin palazlanmasını sağlamıştır. Uluslararası Kızılhaç Komitesi söz konusu bu iki hedefe, uluslararası konferanslar tertip ederek ulaşmaya çalışmıştır. Sadece millî Kızılhaç ve Kızılay dernekleri arasında koordinasyon ve iş birliği sağlanması amacıyla 1867-1912 arasında 9 tane uluslararası konferans¹⁶ tertip edilmişken söz konusu dönemde uluslararası savaş hukukunun geliştirilmesi adına da ayrıca 4 adet konferans gerçekleştirilmiştir. Söz konusu konferanslar neticesinde Birinci Dünya Savaşı öncesinde kara ve deniz savaşlarında yaralı askerlere nasıl müdahale edileceği ve savaş esirlerine nasıl davranılacağı gibi hususlarda bir yeknesaklık sağlanmıştır.

Uluslararası Kızılhaç Komitesi'nin en ilginç yanı, ilk uluslararası hukuk metinlerinin ortaya çıkmasına zemin hazırlamış olmasına rağmen kendisinin uluslararası hukuk nezdindeki statüsünün belirsizliğidir (Bu durum İngilizce'de "the international unknown" olarak terimleştirilmiştir). Uluslararası Kızılhaç Komitesi, UNICEF veya Dünya Sağlık Örgütü gibi BM çatısı altında çalışan bir kuruluş değildir. IMF, Dünya Bankası, OECD vb. gibi bir kurucu anlaşması olan uluslararası bir kuruluş da değildir. İlginçtir

Federation of The Red Cross and Crescent Societies, 2009), (http://www.ifrc.org/meetings/events/solferino/156400-IFRC-historical-EN_LR.pdf); Lilli Petschnigg, "The League of Red Cross Societies", *The American Journal of Nursing*, 50/9 (Eylül 1950), s. 516-517; B. Dick, "The International Federation of Red Cross and Red Crescent Societies", *Tropical Doctor*, 22/3 (Temmuz 1992), s. 116-9.

15 *Kızılay ve Kızılhaç'ın Milletlerarası Kaynakları*, s. 159.

16 Bugün itibarıyla bu sayı 32'ye çıkmıştır. Son Konferans 2016 yılında Cenevre'de gerçekleştirilmiştir. Dört yılda bir yapılması planlanan konferansların 33'üncüsü planlandığı şekilde 2020'de Covid-19 pandemisi dolayısıyla gerçekleştirilememiştir.

ki savaşta yaralanan ve hastalanan askerlere yardım edilmesini temin etmek üzere tarafsız dernekler kurulmasına imkân tanıyacak uluslararası anlaşmalar için gerekli ortamı sağlayan Uluslararası Kızılhaç Komitesi, o anlaşmalarda kendine yer bulamamış ya da daha etkin olabilmek adına o anlaşmalar içinde yer almamıştır. İlk başlarda hiçbir devleti gücendirmemek adına ya da her üye ülkeden alınacak bir üye neticesinde Komite içerisinde yaşanabilecek çatışmaların getirebileceği ataletten çekinilerek yapılanması ve hukuki statüsü belli bir kayıt ve şekil altına alınmayan Uluslararası Kızılhaç Komitesi, gerçekten de bu haliyle, pragmatik bir şekilde gerek savaşan devletler nezdinde gerekse Kızılhaç/Kızılay dernekleri arasında arabulucu ve tarafsız kabul edilerek saygı görebilmiştir.